

Tomas Tranströmers Roxtuna

Birger Sjöbergs dikt *Släpp fångarna loss* har som ett bärande tema "*Var människa i sin själ är god*". Säkert tänkte den unge psykologen **Tomas Tranströmer** så när han flyttade från Stockholm till kriminalvårdsanstalten Roxtuna vid sjön Roxen utanför Linköping.

Anstalten hade öppnat 1955 och präglades av ett nytänkande inom kriminalvården (Fångvården). Redan 1938 hade en speciell påföljd, ungdomsfängelse, introducerats för ungdomar mellan 18 – 21 år. Det var ett tidsobestämt straff. På Roxtuna gällde också att klientelet skulle ha vissa "psykiska särdrag". De dömda ungdomarna skulle rehabiliteras inte straffas. Personalen hade döpts om från vaktkonstaplar till vårdare. I vardagligt tal gällde dock precis som på andra anstalter de gamla benämningarna "tjyvar" och "plitar".

Förutom traditionell yrkesutbildning skulle de intagna få medicinsk, psykologisk och social behandling. Fängelseexperter från hela världen följde det svenska exemplet. Inledningsvis fanns inga murar runt anstalten. De intagna skulle bo i grupper i paviljonger. Här arbetade alltså den blivande nobelpristagaren Tomas Tranströmer några år i början av 1960-tale med samtalsbehandling. I diktsamlingen *Klanger och spår* har han hämtat intryck av tiden på Roxtuna.

Roxtuna skapades alltså under en tid då de gamla och traditionella "cellfängelserna" som Långholmen med flera i allt väsentligt levde kvar. De intagna skulle delvis hållas avskilda i celler. Arbetsplikt gällde. På Roxtuna bodde man alltså i mindre grupper under mera fria förhållanden. Paviljongerna kallades Aspen, Boken, Eken, Granen, Björken, Tallen och Gläntan. Bakom ett stängsel fanns två slutna paviljonger.

Även personalen var i stor utsträckning boende i anstaltens

omgivning. Särskilda radhus uppfördes som personalbostäder. Störst hus hade naturligtvis fängelsedirektören och överläkaren. Tomas Tranströmer och hans familj med två små barn bodde i "psykologvillan".

Det omgivande samhället var alltså inte riktigt moget för detta nya synsätt som Roxtuna stod för. Roxtuna benämndes som "lyxtuna" av kritiker och närboende var rädda för att fångarna skulle rymma. Boende i det närbelägna bostadsområdet starkt skeptiska till kriminalvårdens nytänkande. De drabbades också av bilstölder vid rymningar.

Även bland intagna på andra kriminalvårdsanstalter fanns en skepticism mot behandlingsmetoderna på Roxtuna. När artikelförfattaren sommararbetade i ett traditionellt cellfängelse inom kriminalvården kunde det hända att de intagna varnade varandra för att hamna på "Bängtuna". Att få lov att gå i psykologsamtal ansågs av många intagna inte som någon merit utan mera att man var "nervklen". Psykiatriska diagnoser som ADHD fanns ännu inte på agendan.

På Roxtuna fanns också ett musikrum. Två intagna fann varandra i slutet av 1950-talet genom musiken. Det var **Tony Granqvist** och **Thore "Masen" Eliasson**. Tony Granqvist kom från en överklassfamilj på Östermalm i Stockholm. Han ansågs tidigt vara ett musikaliskt geni. Tanken var också att han skulle studera till civilingenjör. Någon form av trauma inträffade i familjen när Tony fick reda på att han var adopterad. Han hamnade i utanförskap och kriminalitet och dömdes till ungdomsfängelse. Thore "Masen" Eliasson kom från en helt annan miljö nämligen en resandefamilj. Pappan var en orolig själ. Thore kom att tillbringa sina sju skolår i 15 olika skolor. Mamman som var frälsningssoldat avled när han var i tidiga tonåren. Thore gjorde en tidig kriminell karriär och dömdes till ungdomsfängelse med placering på Roxtuna. Tony och Thores kriminella karriär fortsatte. I början av 1960-talet var de intagna på Långholmen. Där startade de gruppen som sedan skulle bli *Jailbird Singers* med succéer som *Där björkarna*

susa, Barnatro och Han har öppnat pärleporten.

Många artister och andra framträdde på Roxtuna. Hit kom **Tommy Steele, Lill-Babs, Little-Gerhard, Putte Wickman** men också boxaren **Floyd Patterson**.

Över tid blev Roxtuna en traditionell kriminalvårdsanstalt. I slutet av 1960- och början av 1970-talet "översvämmades" alla kriminalvårdsanstalter av narkotika. Tidigare hade personalen kunnat upptäcka försök att smugla in alkohol genom att lukta i termosar i samband med besökstider. De nya drogerna (amfetamin, hasch) var lätta att smugla in. De intagna utvecklade ett kodspråk som personalen inte hängde med i. Uttryck som "tjack", "braja", "holk" användes. När artikelförfattaren en gång berättade för några intagna att han haft med sig en "macka" (smörgås) till kaffet utbröt allmän munterhet.

Roxtuna införde murar och stängsel. Den humanistiska inriktningen av vården av de intagna levde dock var. Behandlingsmässigt för att möta de intagas missbruksproblematik införde Roxtuna som första kriminalvårdsanstalt i Sverige 12-stegsbehandling (Anonyma Alkoholisters tolv steg).

I början av 2000-talet diskuterades en nedläggning av anstalten. Det slutliga beslutet fattades av dåvarande justitieministern Thomas Bodström. Verksamheten läggs ned 2007. Antalet intagna på kriminalvårdsanstalter hade minskat. En del av behandlingsverksamheten överfördes till närliggande Skänningeanstalten.

Idag är Roxtunaanstalten en övergiven plats. Polisen och försvaret använder platsen till olika övningar. På sikt är det emellertid tänkt att här ska byggas bostäder. Det är en vacker plats vid sjön Roxen. Säkert inspirerade även naturen Tomas Tranströmer.

Text och foto: Rolf Karlman